

جهانی شدن و چالش‌های فراروی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

حسین بافکار^۱

چکیده

بی‌شک آنچه که در دوران کنونی، موضوع توسعه و پیشرفت را از نظر بین‌المللی تحت تاثیر قرار می‌دهد، پدیده جهانی شدن است. پدیده‌ای که به هر عنوان باشد (فرصت یا تهدید، پروژه یا پروسه)، اما روندی بسیار تاثیر گذار در همه برنامه‌های آینده‌نگر واحدهای سیاسی جهان است. به بیان دیگر به دلیل فرآیند پیچیده سیاست بین‌الملل، مطالعه، طراحی و اجرای هرگونه برنامه پیشرفت و توسعه، بدون در نظر گرفتن نقش و قواعد بازی بازیگران بین‌المللی و پدیده نوظهور جهانی شدن به سختی امکان پذیر خواهد بود. زیرا؛ در دوران کنونی سیاست، امنیت، اقتصاد، فرهنگ، اطلاعات و ارتباطات با پسوند جهانی زمینه‌ساز انواع محدودیت‌ها و چالش‌ها برای افراد، گروه‌ها، نهادها، سازمان‌ها، دولت‌ها و واحدهای سیاسی است. الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت نیز از این قاعده مستثنی نیست. چنانکه این الگو در عرصه‌های چهارگانه خود (فکر، علم، زندگی و معنویت) که مقام معظم رهبری مطرح نموده‌اند در عرصه بین‌المللی با محدودیت‌ها و چالش‌های متعددی مواجه است که متاثر از پدیده جهانی شدن است. مقاله تألیفی - توصیفی حاضر، در ابتدا مفهوم جهانی شدن و عوامل تسریع بخش پدیداری جهانی شدن را تبیین می‌کند. در ادامه هم به اهم چالش‌های متاثر از جهانی شدن می‌پردازد که فراروی عرصه‌های الگو قرار دارد.

واژه های کلیدی: جهانی شدن، چالش، پیشرفت، الگوی اسلامی ایرانی

۱. مقدمه

اینک ایران اسلامی در قلمرو سیاسی و جغرافیایی خود درصدد ارائه الگویی از پیشرفت و توسعه به جهانیان است که با ارزش‌های بومی - مذهبی یا به تعبیر بهتر با مبانی معرفتی و دینی جامعه خود همگونی داشته باشد. به یقین این مهم به سهولت و بدون چالش نخواهد بود. زیرا؛ لازمه تبدیل شد ایران به یک الگوی توانمند از یک کشور اسلامی پیشرفته در میان سایر کشورهای منطقه و جهان، علاوه بر مقابله با چالش‌های داخلی، مقابله با چالش‌های عمده بین‌المللی نیز خواهد بود. در شرایط کنونی، آنچه که مسئله توسعه و پیشرفت را از نظر بین‌المللی تحت تاثیر قرار می‌دهد، پدیده جهانی شدن است. پدیده‌ای که به برنامه‌های پیشرفت و توسعه هر کشوری، حتی کشورهای غربی - اروپایی وضعیت خاصی بخشیده است. گذشته از اینکه این پدیده یک فرصت باشد یا تهدید، یک پروژه باشد یا پروسه، روندی بسیار تاثیر گذار در همه برنامه‌های آینده‌نگر واحدهای سیاسی از جمله توسعه و پیشرفت است. به ویژه اینکه امروزه توسعه و پیشرفت برای کشورهای در حال توسعه به یک دغدغه بزرگ تبدیل شده است. این دغدغه به جهت فاصله روز افزون اقتصادی، رفاهی، تکنولوژیکی میان کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه و همچنین محدودیت زمانی برای توسعه و پیشرفت برای کشورهای در حال توسعه هر روز بیشتر و بیشتر می‌شود. در حقیقت در دوران کنونی سیاست، امنیت، اقتصاد، فرهنگ، اطلاعات و ارتباطات با پسوند جهانی زمینه‌ساز انواع محدودیت‌ها و امکانات برای افراد، گروه‌ها، نهادها، سازمان‌ها، دولت‌ها

۱. کارشناس ارشد رشته جغرافیا، مدرس و دبیر آموزش و پرورش ناحیه ۲ قم، h.bafkar@yahoo.com

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دومین و سومین خردادماه ۱۳۹۸

و واحدهای سیاسی گردیده است و به دلیل فرآیند پیچیده سیاست بین‌الملل، مطالعه، طراحی و اجرای هرگونه برنامه‌های توسعه و پیشرفت بدون در نظر گرفتن ایفای نقش و قواعد بازی بازیگران بین‌المللی و پدیده نوظهور جهانی شدن به سختی امکان‌پذیر خواهد بود. به بیان دیگر: جهانی شدن با برهم زدن مرز بین فضای داخلی و خارجی شرایط خاصی برای توسعه [وپیشرفت] ایجاد کرده است که با گذشته متفاوت است. در شرایط جهانی شدن منابع بین‌المللی توسعه نقش اساسی در رشد و پیشرفت کشورها ایفا می‌کند. در این شرایط کشور هر چنداز لحاظ منابع داخلی غنی باشد، توانایی تامین تمام منابع لازم برای توسعه [وپیشرفت] را ندارد. ناگزیر باید بخشی از این منابع را از محیط بین‌المللی کسب کند. (میسایی و فلاح پیشه، ۱۳۹۴: ۲۹۱۳-۲۹۱۲) لذا در شرایط جدید چگونگی تامین منافع ملی و تدوین و طراحی هرگونه الگویی نیازمند شناخت فرآیندهای جهانی و تعامل هدفمند با بازیگران و روابط بین‌الملل است. به راستی جهانی شدن چیست؟ چالش‌های این پدیده با الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت چیست؟ در مقاله تالیفی - توصیفی حاضر ضمن تبیین مفهوم جهانی شدن، ابعاد و عوامل اثر گذار در پدیداری آن، به چالش‌های متاثر از جهانی شدن پرداخته خواهد شد که فراروی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت قرار دارند.

۲. پیشینه جهانی شدن

یکی ازواژه‌ها واصطلاحاتی که زیاد از رسانه‌ها ومطبوعات می‌شنویم، اصطلاح « جهانی شدن یا جهانی سازی»^۲ است، اگر جهانی شدن را هر نوع تحرک گسترش طلبانه معنی کنیم، این معنای جهانی شدن ریشه در تاریخ دارد، منشا آن را می‌توان حتی به تمدن‌های قدیم، ادیان وایدئولوژی‌ها و لشکرکشی‌ها در جهان نسبت داد. گروهی از اندیشمندان، دهه ۱۸۸۰ را برهه‌ای از جهانی شدن قلمداد می‌کنند. زیرا؛ در آن دوره ملی‌گرایی افراطی در کشورهای پیشرفته منجر به استعمار جوامع ضعیف می‌شد. هر چند در سال‌های پیش از جنگ جهانی دوم، این واژه گاه و بیگاه در محافل و آثار خاصی به کار می‌رفت، اما برای نخستین بار در سال ۱۹۶۰ به حوزه فرهنگ راه یافت. (گروه نویسندگان، ۱۳۸۲: ۵) اصطلاح جهانی شدن نمایانگر گسترش دامنه کنش و واکنش انسان و اجتماعات انسانی در پهنه کره زمین است. از این رو برخی صاحب‌نظران کروی شدن را برابر نهاد این واژه دانسته‌اند. زیرا؛ واژه (گلوبل)^۳ به مفهوم کروی است. جهانی شدن به مثابه روندی فراگیر کلیه ابعاد زندگی فردی و گروهی بشر [از جمله] گستره فرهنگ، سیاست، اقتصاد و... را متأثر ساخته است. (حافظ‌نیا و همکاران، ۱۳۸۵: ۲) البته جهانی شدن و جهانی‌سازی دو تعریف متفاوت‌اند که اغلب بدون تامل به کار می‌روند. جهانی شدن یک عمل مفعول و به قولی حل شدن در یک جریان است. اما جهانی‌سازی هدایت‌کننده و فاعل است که توسط یک طیف به جلو رانده می‌شود و به سایر کشورها تحمیل می‌شود. (رابرتسون، ۱۳۸۰: ۳۹) به بیان دیگر جهانی شدن یک جریان است که گاه حتی کشورهای غربی نیز از پی آمدهای آن مصون نیستند. اما جهانی سازی یک پروسه است که توسط غرب برای مدیریت جهانی طراحی و تدوین شده است.

۳. معنی ومفهوم جهانی شدن

امروزه در باره معنی ومفهوم جهانی شدن و تاثیرات آن بر زندگی و اجتماعات انسانی اتفاق نظر وجود ندارد. شاید این بدان دلیل باشد که این پدیده هنوز دستخوش دگرگونی‌های زیادی بوده و به مرحله تکامل خود نرسیده است. چنانکه هر روز وجه تازه‌ای از آن نمایان می‌شود. زیرا؛ جهانی شدن پدیده‌ای تک بعدی نیست. همه قلمروهای فردی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی را در برمی‌گیرد. گفته می‌شود: جهانی شدن اولاً روندی اجتناب ناپذیر است. ثانیاً پدیده‌ای

2. Globalization
3. Global

هشتین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

منتج از برخی تحولات تاریخی است. ثالثاً این فرایند به صورت یک وضعیت پایدار باقی نمی‌ماند و عاقبت خود وارد مرحله دیگری می‌شود که برخی از آن به عنوان یکپارچگی جهانی یاد می‌کنند. (راچمن و وربرک^۴، ۲۰۱۰: ۳۶) دیدگاه‌های زیر در باره این پدیده وجود دارد:

۳-۱. جهانی شدن به عنوان بین‌المللی شدن

این مفهوم در معنای محدود، توسعه سطحی و عمقی روابط فرامرزی سازمان‌ها و نهادها را در برمی‌گیرد، که می‌توانند در زمینه‌های گوناگون از جمله بازرگانی، فنی و علمی، اطلاعات و... در صحنه جهانی تعامل داشته باشند. روزنا در این باره می‌گوید: جهانی شدن فرآیندی است که در ورای مرزهای ملی گسترش یافته و افراد، گروه‌ها، نهادها و سازمان‌ها را به انجام رفتارهای یکسان یا شرکت در فرآیندها، سازمان‌ها یا نظام‌های فراگیر و منسجم وا می‌دارد. (روزنا، ۱۳۷۸: ۱۰۲۳)

۳-۲. جهانی شدن به معنی باز شدن مرزها

در این برداشت مرزها و قید و بندهای جغرافیایی، همچنین موانع دولتی که بر روابط فرهنگی بین کشورها سایه افکننده از بین می‌رود و مردم را به شکل فزاینده‌ای به سوی کاهش قید و بندها سوق می‌دهد، چنانکه مبادلات مالی ارتباطات، تجارت و روابط فرهنگی را وسعت می‌بخشد. (گروه نویسندگان، ۱۳۸۲: ۵)

۳-۳. جهانی شدن به عنوان یک پروژه و ایدئولوژی سنت ستیز

در این دیدگاه جهانی شدن می‌تواند سنت ستیز باشد، زیرا ایدئولوژی [لیبرال] دموکراسی غربی، به عنوان نیروی پیش‌برنده این جریان عمل می‌کند. واژه‌های کلیدی آزادی، فراگرایی، موسسه‌های آزاد، دموکراسی، کثرت‌گرایی و... که در گفتمان‌های جهانی شدن استفاده می‌شود، واژه‌هایی هستند که دموکراسی سرمایه‌داری غرب مبلغ آن است. محمود ایوب یک از پژوهشگران در این باره می‌گوید: جهانی شدن آخرین مظهر امپریالیسم غربی است که قصد دارد با از بین بردن فرهنگ بومی بازارهای جهانی را تصرف نماید. (همان قبلی)

۳-۴. جهانی شدن یک پروسه و پدیده انسانی جدید

این دیدگاه می‌گوید: به جهانی شدن باید به عنوان هر پدیده و جریان بشری دیگر نگریست و با شناخت «فرصت‌ها» و «تهدیدها» از فرصت‌ها در راستای آرمان‌های جامعه استفاده و تهدیدهای ناشی از آن را به حداقل رساند. و از برخورد با «حب» و «بغض» یا تحریم آن خودداری کرد. زیرا؛ تجربه‌های گذشته برخورد با پدیده‌های مدرن نشان داده است، برخورد‌های مغرضانه نه تنها فرصت‌ها را از ما گرفته است، بلکه تسلیم و انفعال را نیز به همراه داشته است، از این رو نسبت به موضوع باید حساس و هوشمند بود و سعی کرد پدیده را آنگونه که هست شناخت. در حقیقت: انسان‌ها، گروه‌های اجتماعی و جوامع در محیط کنونی حیاط بشر در شرایطی زندگی می‌کنند که حتی برای درک موقعیت و ویژگی‌های خود و شناخت خصایل خویش ناگزیر از فهم جهان و محیطی هستند که به جریان زندگی آن‌ها معنا می‌بخشد. جهان ابتدای قرن ۲۱ جهانی است که هیچ فرد یا جامعه‌ای نمی‌تواند حصار بی‌دور خود بکشد و از آن دوری گزیند. به عبارت دیگر خویشتن هر جامعه و هر گروه اجتماعی در ارتباط با کلیت‌های فراگیر در جهان معنا می‌گیرد. هویت‌ها، منافع، امنیت، فعالیت‌های اقتصادی، ایده‌ها، اندیشه‌ها و هنرها همگی از دایره بسته مرزهای جغرافیایی خارج شده و در گستره‌ای به وسعت جهان ظهور می‌یابند. (سلیمی، ۱۳۸۶، ۱-۲) امروزه انقلابی شگرف در

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالشها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

فنون ارتباطی و اطلاعاتی و شکل‌گیری یک نظام ارتباطی جدید مبتنی بر زبان همگانی دیجیتالی، بنیاد مادی جامعه را چنان دگرگون ساخته است که هیچ‌گونه انزواگزینی و کناره‌گیری را بر نمی‌تابد، حتی دورافتاده‌ترین و سنتی‌ترین جوامع نیز از بستن مرزهای خود به روی جریان‌ها و شبکه‌های جهانی ناتوان هستند. (محمدی، ۱۳۸: ۸۸-۸۶) به هر حال آنچه که از مباحث جهانی شدن برداشت می‌شود، این است که: جهانی شدن پدیده‌ای است که بر اثر آن تصمیم‌گیری‌ها در باره فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جوامع و همچنین نقش مرزهای جغرافیایی به حداقل ممکن کاهش می‌یابد. از این رهگذر منافع تک‌انسان‌ها و کشورها بیش از پیش با منافع همه مردم و در تمام کشورها درهم تنیده می‌شود، در این رویه نه تنها کالا، خدمات و سرمایه‌های بین‌المللی به آسانی به گردش در می‌آیند، بلکه افکار و دانش بشری نیز بی‌حد و مرزتر از گذشته مبادله می‌شود.

۴. مهمترین عوامل تشدید ساز پدیده جهانی شدن

عوامل چندی روند جهانی شدن را سرعت بخشیده‌اند، این عوامل جملگی تغییر و تحولاتی است که بیشتر در کشورها و جوامع غربی روی داده است و به نوعی تاثیرات خود را در صحنه جهانی گذاشته است. مهمترین آن‌ها عبارت است از

۴-۱. پیدایش اتحادیه اروپا^۵

تشکیل اتحادیه اروپا تجربه موفق، برای کشورهای غربی برای طرح شعار جهانی سازی بود. زیرا: با اینکه قاره اروپا از کشورهای متعددی تشکیل شده است اما مرزهای جغرافیایی این کشورها به تدریج اهمیت خود را از دست می‌دهند. در سال ۱۹۹۲ سران ۱۲ کشور اروپایی در هلند طی توافقنامه‌ای اتحادیه اروپا را پدید آوردند و موافقت کردند، افراد ساکن در این کشورها برای رفت و آمد به کشورهای یکدیگر نیازی به ویزا نداشته باشند. افراد بتوانند آزادانه به کار، سکونت، سرمایه‌گذاری، احداث کارخانه و... در کشورهای عضو بپردازند، این کشورها که در حال حاضر تعداد آنها به ۲۷ کشور رسیده است سپس برای انجام مبادلات بهتر و آسان‌تر واحد پول مشترک «یورو» را بوجود آوردند. (گروه مولفان: ۱۳۸۴: ۱۵۶، ۱۵۷)

۴-۲. تشکیل سازمان تجارت جهانی^۶

قدمت سازمان تجارت جهانی به قبل از جنگ جهانی اول باز می‌گردد اما این سازمان فعالیت رسمی خود را با عضویت ۸ کشور از سال ۱۹۵۴ آغاز کرده [و تا سال ۲۰۱۶ دارای ۱۶۴ عضو] بوده است. مقرّ سازمان در زوریخ سوئیس است. طبق منشور سازمان تجارت جهانی که به تصویب اعضای این سازمان در اکتبر ۱۹۹۸ رسیده است، سازمان اصول هفتگانه‌ای را مصوب نموده که استاندارد اصلی سازمان برای پذیرش اعضای جدید است. این شروط بسیار مشکل است. کشورهای متقاضی می‌بایست برای عضو شدن تغییرات و اصلاحات عمده‌ای در بخش‌های گوناگون اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و... به اجرا بگذارند. آزادسازی نرخ ارز، آزادسازی نرخ بهره، آزادسازی نرخ کالا و خدمات، آزادسازی قدرت جهانی، آزادسازی اطلاعات و بخش خدمات، حذف کلیه یارانه‌های مستقیم و غیر مستقیم، لغو انحصار بخش دولتی و خصوصی از جمله شروط هفت‌گانه سازمان تجارت جهانی است. (مرشدی، ۱۳۸۳: ۱۲) همچنین: سازماندهی قراردادهای تجاری، برگزاری مذاکرات تجاری، حل و فصل اختلافات تجاری، نظارت بر برنامه‌های ملی تجاری،

5 E U- 5

6 Organization (W T.O) World Treed-6

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشران، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دومین و سومین خردادماه ۱۳۹۸

همکاری فنی و آموزشی با کشورهای در حال توسعه، همکاری با سایر سازمان‌های بین‌المللی از اهم وظایف سازمان تجارت جهانی است. (راسخون، ۹۷/۷/۱۴) کد خبر ۱۱۷۸۴۳

۳-۴. ظهور شرکت‌های چند ملیتی

شرکت‌های چند ملیتی شرکت‌های بزرگ و یکپارچه سازمان یافته از وسایل تولید هستند که تحت یک مرکز واحد سیاست‌گذاری و اداره می‌شوند. همچنین موسسات و تاسیسات وابسته به خود را که در سراسر جهان پراکنده‌اند کنترل می‌کنند. (حامد مقدم، ۱۳۶۱: ۱۱۵) تاریخچه شرکت‌ها به دوره پس از جنگ جهانی اول باز می‌گردد. کشورهای سرمایه داری مانند: انگلستان، ژاپن، فرانسه، آلمان، آمریکا و... به فکر افتادند اقتصاد جهانی را قبضه کنند. به بیان دیگر اقتصاد جهان را در دست بگیرند. این کشورها با تاسیس شرکت‌های چندملیتی نفتی - تجاری نظیر: برایتون، راکراوند، جری ویلیامز و... اولین گام را در این راه برداشتند. اکنون تعداد آن‌ها به بیش از چند هزار می‌رسد. (همان قبلی) هدف هر شرکت چندملیتی تنها به حداکثر رساندن سود برای یک واحد تولیدی نیست، بلکه به حداکثر رساندن سود برای گروه موسسات فرعی نیز می‌باشد. بطور کلی نقش شرکت‌های چند ملیتی در مبادلات بین‌المللی چنین است: کنترل بازار به وسیله انحصارات، تعیین قیمت بازار، تعیین نرخ حمل و نقل و بیمه با ایفای نقش انحصاری، تحقیق و توسعه و فروش تکنولوژی به وسیله انحصارات. (ستوده، ۱۳۸۱، ۱۱) البته عنوان «چند ملیتی» این شرکت‌ها ممکن است، در ابتدا به ذهن چنین متبادر نماید که این شرکت‌ها متعلق به ملیت خاصی نیستند، ملیت‌های گوناگون در کنترل و مالکیت آن سهام هستند، در صورتی که این برداشت نادرست است، در حقیقت این شرکت‌ها تعلق به سرمایه‌داران خاصی دارند، آن‌ها با فروش مقدار کمی از سهام خود و با به کار گرفتن کارمندان و مدیران محلی از کشورهای مختلف هویت اصلی خود را پنهان کرده و هویت بین‌المللی به خود می‌گیرند. ایالات متحده آمریکا، اروپا و ژاپن سه کانون عمده تمرکز شرکت‌های چند ملیتی در جهان می‌باشند.

۴-۴. پایان جنگ سرد و فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی

پس از جنگ جهانی دوم و دو قطبی شدن جهان، کشورهای اروپای غربی و ایالات متحده آمریکا با اقتصاد آزاد «بلوک غرب» و کشورهای اروپای شرقی و اتحاد جماهیر شوروی با اقتصاد سوسیالیستی «بلوک شرق» سال‌ها به رقابت سیاسی، اقتصادی، تکنولوژیکی، فرهنگی و تسلیحاتی پرداختند. در تاریخ معاصر از این دوره به عنوان «جنگ سرد» یاد می‌شود، این جنگ تبلیغاتی یا لفظی در سال ۱۹۹۱ با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی پایان یافت. (گروه مولفان، ۱۳۸۲: ۱۵۷-۱۵۶) رویدادهای پس از فروپاشی بیانگر آن است که همه جمهوری‌ها و کشورهای متحد سابق اتحاد جماهیر شوروی، نظام سرمایه‌داری غرب را پذیرفته‌اند. در این میان به ظاهر تنها دو کشور «چین» و «کوبا» به ظاهر نسبت به نظام سوسیالیستی وفادار مانده‌اند اما آن گونه که پیداست آن‌ها هم به تدریج در راه دگرگون کردن سوسیالیسم و پیوستن به دژ سرمایه‌داری هستند. بنابراین آنچه که از قراین بر می‌آید نظام اقتصادی - اجتماعی جهان در قرن ۲۱ نظام سرمایه‌داری خواهد بود. در این صورت با انواع و اقسام با درجات متفاوتی از نظام سرمایه‌داری سروکار خواهیم داشت، و سرشت سرمایه‌داری انباشت سرمایه از هر راه ممکن است، و در آن اخلاق معنایی ندارد. (هادیانی، ۱۳۷۱: ۳۷)

۵-۴. انقلاب در ارتباطات و اطلاع رسانی

عامل مهمی دیگری که روند جهانی شدن را شدت بخشیده است پدید آمدن انقلاب در ارتباطات جهانی می‌باشد. این انقلاب امروزه با پیشرفت فن‌آوری اطلاعاتی از جمله: پیدایش شبکه‌های جهانی اطلاع رسانی «اینترنت»، رایانه‌های

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها؛ چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دومین و سومین خردادماه ۱۳۹۸

شخصی، تجهیزات ارتباطی نظیر ماهواره، نامبر، تلفن همراه، وسایل حمل و نقل سریع و... به اوج خود رسیده است. در واقع عصری که ما در آن زندگی می‌کنیم، محیط در محاصره امواج است. به بیان دیگر محیط بسته گذشته با افزایش وسایل ارتباطی به محیط باز تبدیل شده است. عصری که در آن «دهکده جهانی مک‌لوهان» تحقق یافته است، امروزه برخلاف گذشته کوچکترین حادثه‌ای که اتفاق می‌افتد، انعکاس و حوزه انتشار آن به محل وقوع حادثه محدود نیست، بلکه فراگیر جهانی است و نتایج «دهکده جهانی»، کوچک شدن دنیا و پیدایش واحدهای همسایگی در بین ملت‌هاست. به علت تماس مستقیم و غیر مستقیم افراد جوامع مختلف، به سادگی در برابر الگوهای فرهنگی مختلف قرار می‌گیرند، در عصر امواج فرهنگ‌ها و ارزش‌ها به جای حمل به وسیله کتاب‌ها و نشریات سوار بر امواج در اختیار بشر قرار می‌گیرند، امواجی که بدون وقفه و بدون هیچ حدی مرزهای جغرافیایی کشورها و خانواده‌ها را در هم می‌شکند و به درون زندگی انسان‌ها وارد می‌شوند و بسته بودن مرزهای کشور و درب‌های منازل، مانع ورود به درون و اندرون کشورها و خانه‌ها محسوب نمی‌شود. قدرت‌های بزرگ که این امکانات پیشرفته را در اختیار دارند در صدد هستند تا این ابزارها را جانشین گروه‌های مرجع جوامع کنند و کنترل آنها را بدست گیرند. در این زمینه (البته) موفقیت‌هایی هم داشته‌اند. به عنوان مثال: مدیرعامل شرکت مایکروسافت آمریکا، هنگام ورود به کشور هندوستان بیش از رئیس‌جمهور مورد استقبال قرار می‌گیرد، زیرا، مایکروسافت در کشوری که میلیون‌ها نفر در خیابان‌های آن متولد می‌شوند و زندگی می‌کنند و می‌میرند، جمعیتی را جذب خود ساخته است که در سال ۱۳۷۹ بیش از پنج میلیارد دلار تحت عنوان برنامه نویسی از این شرکت دریافت نموده‌اند. به واقع امروزه یک اپراتور هندی از طریق ایمیل خود در خانه به مایکروسافت در آمریکا وصل می‌شود، برای آن شرکت کار می‌کند، حقوق می‌گیرد و تابع دستورهای آن است. بی‌جهت نیست که شرکت مایکروسافت در صدد تغییر نظام آموزشی برآمده است. می‌خواهد طرحی نوبه ارمغان آورد. (نیا رئیس، ۱۳۷۹: ۱۲) به هرحال جهانی شدن روندی است که از گذشته‌های دور آغاز شده است و با تغییر و تحولاتی که در دنیای کنونی به ویژه در دهه‌های اخیر رخ داده است این روند تشدید شده است.

۵. ابعاد جهانی شدن

جهانی شدن پدیده‌ای بسیار گسترده است که معمولاً در سه بعد اقتصاد، فرهنگ و سیاست مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این مبحث ضمن تبیین ابعاد جهانی شدن به چالش‌های فراروی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در ارتباط با ابعاد جهانی شدن پرداخته می‌شود.

۵-۱. بعد اقتصادی

جهانی شدن در بعد اقتصادی ناظر بر تحولاتی است که در زمینه اقتصاد در جهان صورت گرفته است که منجر به پر رنگ شدن جنبه‌های جهانی اقتصاد دولت‌ها شده است. بدین صورت که اقتصاد داخلی کشورها تابع تحولات اقتصادی در جهان شده است. جهانی شدن اقتصاد بدین معناست که سیاست‌های بومی و مالی حکومت‌های ملی تحت سیطره تحرکات بازارهای بین‌المللی هستند. جهانی شدن اقتصاد را می‌توان شرایطی دانست که در آن حدو مرزهای جغرافیایی در فعالیت‌های اقتصادی از قبیل تجارت، سرمایه‌گذاری، تولید و نقل و انتقالات مالی کمترین نقش را دارند. همچنین جهانی شدن اقتصاد، فاصله واحدهای اقتصادی را به علل فاصله‌های جغرافیایی و هزینه‌های حمل و نقل کاسته و سبب رقابت در سطح جهانی می‌شود. امروزه سازمان تجارت جهانی و ظهور شرکت‌های چند ملیتی (کارتل‌ها و تراست‌ها)^۱ یکی

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالشها و الزامات تحقق؛ بیست و دومین و سومین خردادماه ۱۳۹۸

یکی از عینی‌ترین مشخصه‌های جهانی شدن است که سهم عمده‌ای در صدور کالا و خدمات در اقتصاد جهان دارند. در حقیقت: جهانی شدن در حوزه اقتصاد شامل ادغام اقتصادهای ملی در اقتصاد بین‌الملل از طریق تجارت و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی توسط شرکت‌های چند ملیتی، جریان سرمایه کوتاه مدت، جابجایی بین‌المللی کارگران و بطور کلی انسان و فناوری است. (لعل بما گاواتی، ۱۳۸۳: ۴) به بیان دیگر اکنون بخش عمده‌ای از تولید جهانی و جابجایی سرمایه از طریق اقدامات شرکت‌های چند ملیتی یکپارچه شده است، آنان سردمدار جهانی شدن اقتصاد هستند.

۵-۲. بعد فرهنگی

در بعد فرهنگی پدیده «پخش یا انتشار» برای جهانی شدن نقش مهمی ایفا می‌کند. منظور از پدیده پخش: فرایندی است که طی آن یک موضوع یا پدیده مانند زبان، مذهب، افکار و ایده‌ها، نوآوری، وسایل و ابزار، لباس، سبک زندگی، [سبک معماری، نوع غذا، تفریحات] و حتی بیماری از یک مکان به سایر مکان‌ها گسترش می‌یابد. (گروه مولفان، ۱۳۹۷: ۷۹) البته پخش فرهنگی از گذشته‌های دور تاکنون به علت جنگ‌ها، مهاجرت‌ها، مسافرت‌ها و داد و ستدها میان نواحی وجود داشته است. به عنوان مثال: آمد و شد کاروان‌ها در مسیر جاده ابریشم موجب گسترش ابداعات، افکار، کالاها و... در سرزمین‌های مختلف طول مسیر می‌شد. در دنیای امروز گردشگری، جهانگردی و استفاده از رسانه‌ها از جمله: کتاب، مجلات، تلویزیون، ماهواره، اینترنت و بطور کلی انقلاب در فناوری اطلاعات و ارتباطات نقش مهمی در پخش فرهنگی ایفا می‌کنند که از آن به عنوان پخش فرهنگی نوع دوم یاد می‌شود. در نوع دوم پخش فرهنگی، پدیده پخش بدون آنکه فرهنگ‌ها در تماس مستقیم با یکدیگر باشند اتفاق می‌افتد. تورستن هاگراشتراند (۲۰۰۴-۱۹۱۶) جغرافیدان سوئدی در مطالعات خود برای پخش فرهنگی به سه نوع پخش از نظر فضایی اشاره دارد:

الف- پخش مجاورتی: در این نوع [پدیده] پخش مستقیماً از یک مکان به مکان مجاور می‌رود. مانند بیماری وبا ب- پخش مجدد (مکان یابی دوباره): در پخش مجدد پدیده مکان اولیه را بطور کامل ترک و به مکان جدید می‌رود. این نوع پخش بیشتر در مورد مهاجران مطرح است. بطور مثال: انتقال مردم سیاه پوست از آفریقا به سرزمین‌های جدید- پخش سلسله مراتبی: در این نوع از پخش، پدیده یا نوآوری به طور منظم از مکان‌های بزرگتر یا مراکز به مکان‌های کوچکتر منتقل می‌شود. مانند تلویزیون که ابتدا در شهرهای بزرگ، سپس در شهرهای کوچک و روستاها گسترش یافت. (همان قبلی: ۸۱) البته در عصر ارتباطات به این موارد باید پخش شبکه امواج را نیز افزود. در این نوع از پخش اگر حادثه یا پدیده‌ای رخ می‌دهد انعکاس و حوزه انتشار آن محدود به مکان وقوع نیست بلکه بدون نظم و سلسله مراتب، از کانون پخش به تمام جهان منتشر می‌شود. در واقع در عصر ارتباطات فرهنگ‌ها، ارزش‌ها یا حتی ضدازش‌ها به جای حمل به وسیله کتاب‌ها و مجلات و... سوار بر امواج، حد و مرزهای جغرافیایی و خانوادگی را در نوردیده، وارد زندگی انسان‌ها می‌شوند. حتی دور افتاده ترین نقاط روستایی هم از نفوذ امواج در امان نیستند.

۵-۳. بعد سیاسی

جهانی شدن در بعد سیاسی شاهد عملکردهای فراملی است که اقتدار دولت‌ها را کاهش داده و موجب خلق فضای سیاسی جدیدی می‌شود. در این بعد از جهانی شدن ارتباطات، فناوری و فضای مجازی نقش مهمی ایفا می‌کنند. در حقیقت: انقلاب ارتباطات باعث تحوّل شگرف در ساختار توزیع قدرت شده است. با دسترسی تعداد روز افزون شهروندان به اطلاعات گسترده و تشکیل کانون‌های جدید قدرت نفوذ مراکز سابق قدرت کم‌رنگ‌تر می‌شود. (برزگر، ۱۳۸۲: ۱۵۲) همچنین ظهور مسائل جدید در عرصه جهانی که همکاری‌های جهانی و بین‌المللی را طلب می‌کند نقش بعد سیاسی

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دومین و سومین خردادماه ۱۳۹۸

جهانی شدن را برای حل مسائل جهانی بیشتر می‌کند. افزایش نقش سازمان ملل و شورای امنیت در حل منازعات کشورهای جهان، گسترش سازمان‌های بین‌المللی، شکل‌گیری الگوهای جدید دموکراسی در جهان، مقابله با تروریسم و مشکلات زیست‌محیطی از جمله نشانه‌های گسترش بعد سیاسی جهانی شدن در سطح جهان است.

۶. تبیین مفاهیم «چالش» و «پیشرفت»

قبل از پرداختن به چالش‌های پدیده جهانی شدن بهتر است دو مفهوم «پیشرفت» و «چالش» از نظر مفهومی تبیین شوند: امروزه در ادبیات اجتماعی واژه چالش به معنای دغدغه، سوال، بحران، مشکل، معضل، اشکال درد و... به کار می‌رود. (افروغ، ۱۳۸۰، ۹-۷) برخی آن را از ریشه ترکی «چالیش» می‌دانند یعنی: اسم امری که باید برای آن چاره‌ای پیدا شود. (ویکی واژه) برخی دیگر چالش را معادل «چالنج» می‌دانند که به معنی مجادله، نزاع نظری و زیر سؤال بردن است. (افروغ، ۱۳۸۹: ۱۵) اما مؤلف کتاب چالش‌های فراروی آموزش عالی در هزاره سوم مابین «مسائل»^۹ و «چالش‌ها»^{۱۱} تفکیک قائل شده است. بدین معنی که چالش‌ها ناظر به عوامل بیرونی‌اند اما مسائل ناظر به عوامل درونی هستند. (ورثر زد، ۱۳۸۱، دیباجه) در هر حالت با استفاده از معنای لغوی «چالش» و «چالنج» و نیز برخی عناصر معنایی متبادر از کاربرد این واژه در ادبیات اجتماعی امروز ایران می‌توان مفهوم چالش را چنین تعریف کرد: شرایط و وضعیت جدیدی که مسیر آینده جامعه را از بیرون مورد هجوم قرار می‌دهد و حفظ تعادل آن را دچار مشکل و مستلزم تلاش سخت و سرنوشت ساز می‌سازد. (ذوعلم، ۱۳۸۴: ۶) اما بطور کلی مفهوم پیشرفت، عنصر محوری فلسفه تاریخ مدرن است که بر اساس آن، نگرش مدرن با نفی الگوی ایستای دیدگاه سنتی در باب تاریخ، معتقد است که انسان عامل و سازنده جهان است و از طریق افزایش دانش خود، موفق به کنترل جهان زندگی و طبیعت اطراف می‌شود و آن را در جهت اهداف خود شکل دهد و از این طریق، از یک وضعیت نابالغ و ناآگاهی، به سوی وضعیت بلوغ و آگاهی «پیشرفت» سیر می‌کند. لذا مفهوم پیشرفت به معنای گذر انسان و جامعه او از یک وضعیت زیستی به مرحله‌ای دیگر است که به لحاظ استانداردهای خاص «پیشرفته‌تر» از مرحله قبلی است. (رستمی، ۱۳۹۳: ۳۶۳)

۷. چالش‌های الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت با پدیده جهانی شدن

با توجه به ابعاد و اضلاع، همچنین حرکت و سرعت جهانی شدن می‌طلبید تا تکلیف عرصه‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت را نسبت به این پدیده جهانی مشخص کنیم و در باره چالش‌های فراروی الگو در ابعاد مختلف اقتصادی، فرهنگی و سیاسی شفاف‌سازی کنیم. بدیهی است هر اندازه نسبت به شفاف نمودن چالش‌های فراروی الگو کوتاهی شود از رئالیسم (واقعیت‌گرایی) فاصله گرفته و به ایده‌الیسم (آرمان‌گرایی) گرایش پیدا خواهیم کرد. در این صورت الگو از احتمالات و اتفاقات آینده مصون و ایمن نخواهد بود. به عقیده برخی از صاحب‌نظران: برخورد ایران با (پدیده) جهانی شدن [تاکنون] یک برخورد منحصر به فرد بوده است. سیاستمداران ایران سعی کرده‌اند با هر کدام از جنبه‌های جهانی شدن بطور مستقل برخورد کنند و با اولویت دادن به فرهنگ دینی بر آن شدند تا به هر شکل ممکن فرهنگ خود را از تعرض آسیب‌های جهانی شدن مصون دارند. جهانی شدن از سه زاویه به هم مرتبط اقتصادی، سیاسی و فرهنگی تشکیل شده است. در تاریخ مبارزات سیاسی قرن حاضر به ویژه پس از انقلاب اسلامی، نگاه بسیاری از دولتمردان ایران به غرب

۸. از نظر نگارنده این معنی برای چالش درست است.

9 Challenge
10 Problems 10.
11 11.Ghallenges

هشتین کترانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالشها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

به واسطه عملکرد منفی غربی‌ها در ایران مبتنی بر اصل تفکیک‌پذیری بوده است. به عبارت دیگر برای تضمین مصونیت و دوری جستن از آسیب‌ها سیاستمداران ایران سعی داشته‌اند مثلث جهانی شدن را تجزیه و با هر یک از زاویای آن مستقل برخورد کنند و روابط اقتصادی را از روابط فرهنگی و سیاسی جدا سازند. این در حالی است که تفکیک اصول جهانی شدن در گسترش روابط و کانون‌های اصلی جهانی شدن اصطکاک [وچالش] به وجود می‌آورد. (سریع القلم، ۱۳۸۲: ۲۳) همچنین: ارزش‌های بومی - مذهبی در ایران در حوزه‌ی جغرافیایی و تمدنی ویژه‌ی خود شکل گرفته است، لذا با آنچه که در منظومه فکری غرب وجود دارد ناهمخوان است. امروز در عرصه جهانی سازی، فرهنگ لیبرال دموکراسی به عنوان نقطه اتکای تمدن غرب سایه خود را بر سایر فرهنگ‌های جهانی گسترانیده است. در عرصه اقتصاد هم امروز کشورهای قدرتمند عرصه اقتصاد جهان را در اختیار دارند و با انحصار در سازمان‌هایی مثل تجارت جهانی، صندوق بین المللی پول و بانک جهانی برای دنیا تصمیم‌گیری می‌کنند و سعی بر هر چه بیشتر جهانی شدن اقتصاد دارند. سیاست هم به نوبه خود در حال جهانی شدن است. ایران به عنوان کشوری که مدعی ارائه‌ی الگوی واقعی و اساسی از پیشرفت و توسعه اسلامی است، قاعدتاً در این حوزه با چالش‌های عمده‌ای مواجه خواهد شد. (رستمی، ۱۳۹۳: ۳۶۶)

۸. عرصه‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و چالش‌های فراروی

مقام معظم رهبری طراح الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، چهار عرصه را برای این الگو تبیین کرده اند: در درجه اول پیشرفت در عرصه فکر است... عرصه دوم عرصه علم است... عرصه سوم عرصه زندگی است... [یعنی] همه چیزهایی که در زندگی جامعه به عنوان مسائل اساسی و خطوط اساسی مطرح است. مثل عدالت، رفاه، استقلال، عزت ملی، آزادی، تعاون، حکومت... عرصه چهارم که از همه اینها مهم‌تر است و روح همه اینهاست پیشرفت در عرصه معنویت است. ما بایستی این الگو را جوری تنظیم کنیم که نتیجه آن، جامعه ایرانی را به سمت معنویت بیشتر پیش ببرد. (خامنه‌ای، ۱۳۸۹: ۱۱ با اندکی ویرایش) در این مبحث به اهم چالش‌های متأثر از جهانی شدن در عرصه‌های الگو پرداخته می‌شود.

۱۰۲-۸. پیشرفت در عرصه‌های فکر و علم و چالش‌های فراروی

مقام معظم رهبری در باره پیشرفت در عرصه فکر می‌فرمایند: در درجه اول پیشرفت در عرصه فکر است، بایستی جامعه را به سمت یک جامعه متفکر حرکت دهیم. این یک درس قرآنی است. شما ببینید در قرآن چقدر «لقوم یتفکرون»، «لقوم یعقلون»، «افلا یعقلون»، «افلا یتدبرون» داریم. ما باید جوشیدن فکر و اندیشه‌ورزی را در جامعه خودمان به یک حقیقت نمایان و واضح تبدیل کنیم. البته این از مجموعه نخبگان شروع خواهد شد. بعد سرریز به آحاد مردم خواهد شد. این راهبردهایی دارد، الزاماتی دارد، ابزار کار، آموزش و پرورش و رسانه هاست، که باید در برنامه‌ریزی‌ها لحاظ شود. (همان قبلی) همچنین معظم‌له در باره عرصه علم می‌فرماید: عرصه دوم که اهمیّت آن کم‌تر از عرصه اول است عرصه علم است. در علم باید ما پیشرفت کنیم. البته علم هم خود، محصول فکر است. در همین زمان کنونی، در حرکت به سمت پیشرفت فکری، نباید هیچ... کوتاهی و کاهلی به وجود آید. خوشبختانه چند سالی است که حرکت علمی، نوآوری علمی و حرکت به سمت استقلال علمی در کشور شروع شده است. علم جوری است که بلافاصله در قالب فناوری‌ها و... خودش را نشان می‌دهد. در موارد زیادی، محصول حرکت علمی... چیزهای بلندمدت نیست، ثمره‌اش نزدیک‌تر و دم‌دست‌تر است. کار علمی را بایستی عمیق و بنیانی انجام داد. (همان قبلی با کمی ویرایش) چالش فرایند جهانی شدن در عرصه‌های تفکر و علم به جهت اینکه علم محصول تفکر است تقریباً چالشی مشابه دارند و می‌تواند به اشکال مختلف از جمله: تضعیف جایگاه دانشمندان و متخصصان بومی، استقرار علوم مصرف‌کننده و غیر مولد در

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالشها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

دانشگاهها، سرمایه‌گذاری برای خروج نخبگان علمی، ایجاد محدودیت از طریق اسناد بین‌المللی و... بروز کند. در این میان سناریوی خروج هزاران نیروی توانمند علمی و نخبه سالانه از کشور پدیده‌ای است که از آن با عنوان «فرار مغزها»^{۱۲} یاد می‌شود که اقتصاددانان اغلب از فرار مغزها با عنوان «فرار سرمایه‌ی انسانی»^{۱۳} یاد می‌کنند. البته خروج صرف نخبگان از کشور و به شکل «چرخش مغزها»^{۱۴} یعنی رفت و آمد نخبگان باشد چالش نیست. اما اگر این خروج بی‌بازگشت باشد، می‌تواند مهمترین چالش فراروی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در عرصه فکر باشد. زیرا، سرمایه‌ی انسانی ماهر از مهم‌ترین عوامل انکارناپذیر توسعه اجتماعی و اقتصادی هر جامعه است و از محوری‌ترین مواردی است که در توصیه‌های رهبر انقلاب برای پیشرفت در عرصه فکر مطرح شده است. همچنین در فرمایشات رهبری در عرصه فکر، از آموزش و پرورش به عنوان یک راهبرد الزام‌برای پیشرفت در این عرصه یاد شده است اما باید اذعان کرد آموزش و پرورش هم با پدیده جهانی شدن دارای چالش است. از موارد چالش آموزش و پرورش با پدیده جهانی شدن، چالش با اسناد بین‌المللی نظیر سند توسعه پایدار ۲۰۳۰ یونسکو است: یونسکو در این سند سه نقش «هدایت و هماهنگی»، «نظارت و گزارش‌دهی» و «ارتقای ظرفیت کارشناسی دولت‌ها» را مدنظر قرار داده است. این موضوع در سی و هشتمین کنفرانس عمومی یونسکو در نوامبر ۲۰۱۵ به تصویب نهایی رسیده است. این سند جهانی جدید دامنه فراگیری دارد. زیرا علاوه بر حوزه ناتمام آموزش برای همه، دیگر حوزه‌های آموزش: «اشتغال و توسعه مهارت‌ها»، «آموزش فنی و حرفه‌ای»، «آموزش عالی»، «آموزش سلامت و بهداشت»، «آموزش اجتماعی» و «شهروندی» را هم، هدف قرار داده است. به همین دلیل از نهادهایی مانند یونسکو، یونیسف، برنامه توسعه ملل متحد، صندوق جمعیت ملل متحد و بانک جهانی و نهادهای ملی دیگر در سطح هر کشور استفاده و از آنها خواسته خواهد شد که در جهت تحقق اهداف سند اهتمام داشته باشند. (سایت باشگاه خبرنگاران جوان، کد خبر ۶۰۷۷۵۶۸۶) اما وقتی این سند در کشور رونمایی می‌شود در کشور میان مسئولین و نظام آموزش و پرورش چالش ایجاد می‌کند و از دستور کار نظام آموزش و پرورش خارج می‌شود. زیرا این سند از یک سو برای آموزش و پرورش الزامات و تعهداتی به همراه داشت و از سوی دیگر به ظاهر با برخی از اهداف و اسناد بالادستی آموزش و پرورش مغایرت داشت.

۸-۳. پیشرفت در عرصه زندگی و چالش‌های فراروی

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در باره عرصه زندگی می‌فرماید: عرصه سوم، عرصه زندگی است، [آن شامل] همه چیزهایی [می‌شود] که در زندگی یک جامعه به عنوان مسائل اساسی و خطوط اساسی مطرح است... مثل امنیت، عدالت، رفاه، استقلال، عزت‌ملی، آزادی، تعاون، حکومت. اینها همه زمینه‌های پیشرفت است که باید به اینها پرداخته شود. (خامنه‌ای، ۱۳۸۹: ۱۱) از فرمایشات معظم‌له در باره این عرصه چنین برداشت می‌شود که پیشرفت در عرصه چهارم شامل تمام ابعاد اجتماعی زندگی می‌شود و به غیر از موارد اشاره شده در فرمایشات رهبری می‌توان به موارد دیگر از جمله اقتصاد، هویت فرهنگی، وحدت ملی، هویت ملی، هنر و... اشاره کرد. باید اذعان کرد: جهانی شدن می‌تواند بر تمام حوزه‌های زندگی تأثیرگذار باشد و موجب تغییر در شیوه و سبک زندگی و روابط اجتماعی شود. برای نمونه به چند مورد از شاخصه‌های زندگی اجتماعی که در فرآیند جهانی شدن دچار چالش می‌شوند اشاره می‌شود.

الف. چالش هویت فرهنگی: ایران از نظر جغرافیایی و فرهنگی از جمله کشورهای متکثر و ناهمگن است. بدین لحاظ هویت فرهنگی مردم ایران به نوعی دارای جنبه‌های عام و فراگیر فرهنگ و هویت گروه‌های قومی بوده است که در گذر

12 Brain Drain
13 Human capital flight
14 Circulation Brain

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دومین و بیست و سومین خردادماه ۱۳۹۸

زمان شکل یگانه و فرا قومی به اندازه یک ملت کهن یافته است. از طرف دیگر چتر گسترده‌ای است که هویت‌های محلی و ملی را در درون خود جای داده و عنصر قوام بخش اقوام است. (مدیر شانه چی ، ۱۳۸۰: ۱۷۳) پدیده جهانی شدن می‌تواند این ابعاد فرهنگی را تحت تأثیر قرار دهد. نخستین عاملی که فرهنگ‌ها در دوران جهانی شدن با آن مواجه می‌شوند «موزاییک فرهنگی» است. (ربانی و احمدی ، ۱۳۸۴: ۳۹) در واقع: انقلاب اطلاعاتی و ارتباطی در فرآیند جهانی شدن، چالش‌هایی را برای جمهوری اسلامی ایران [والگوی اسلامی ایرانی] در شاخصه‌های فرهنگی و هویتی از جمله آداب و رسوم، زبان ملی، هنر، اخلاق می‌تواند داشته باشد به عنوان مثال: در زمینه هنر می‌تواند با جهت‌گیری هنر از نگاه سنتی و بومی به نگاه غربی و تخلیه ارزش‌های الهی و تبدیل هنر مقدس به هنر سکولار سبب دگرگونی در حوزه هنر شود. همچنین جهانی شدن می‌تواند با تضعیف و اختلال در زبان‌های ملی و محلی یا با نابود کردن نشانه‌ها و نمادهای فرهنگی موجبات اضمحلال هویت تاریخی اقوام کهن کشور را فراهم آورد. در حالیکه هویت فرهنگی ایران در طول تاریخ مدیون گروه‌های مختلف قومی مانند کردها، ترک‌ها، لرها، بلوچ‌ها، ترکمن‌ها و عرب‌ها بوده است که هر کدام از این اقوام با افزودن لایه‌های فرهنگی به دیرپایی، غنا و عظمت تمدن ایران اسلامی افزوده‌اند.

ب. چالش وحدت ملی: جهانی شدن با نفوذ پذیر ساختن مرزها و افزایش چشمگیر برخوردهای فرهنگی، آگاهی انسان‌ها را از عناصر فرهنگی دیگر مانند هنجارها، ارزش‌ها، آداب و ادیان بیشتر می‌کند. (تاجیک، ۱۳۸۳: ۱۱) جهانی شدن به واسطه گسترش ارتباطات و امکانات رسانه‌ای، این فرصت را برای اقوام ایرانی فراهم آورده است تا فرهنگ خود را به شکلی دلخواه ارائه نمایند و بر وجه متفاوت و متمایز فرهنگ خود با فرهنگ ملی پافشاری نمایند. به ویژه در سال‌های اخیر با تأکید بر تمایز و تفاوت فرهنگی توسط نخبگان محلی و قومی شرایطی فراهم شده است تا فرهنگ و هویت‌های محلی و قومی در رتبه‌ای برجسته نسبت به فرهنگ و هویت ملی قرار گیرد. همین امر می‌تواند در دراز مدت چالش‌هایی را برای وحدت ملی ایران به بار آورد. همچنین: تلاش‌هایی که از جانب دولت و مجلس برای احقاق حقوق شهروندان ایرانی و واگذاری پاره‌ای از امور به مردم محلی انجام می‌گیرد را باید در راستای مقابله با این چالش ارزیابی کرد. پ. چالش‌های اقتصادی و تجاری: سازمان تجارت جهانی امروز یکی از پایه‌های جهانی شدن، به ویژه در حوزه اقتصاد به شمار می‌رود. بدین جهت، کشورهای مختلف تلاش می‌کنند برای تسریع روند جهانی شدن و استفاده از منافع آن، این سازمان بین‌المللی را توسعه داده و جایگاهش را ارتقاء بخشند. از دیگر سو کشورهایی که عضو این سازمان نیستند نیز، تلاش می‌نمایند تا به عضویت آن درآیند و با استفاده از امتیازات، به توسعه اقتصادی و صنعتی دست یابند. زیرا اغلب کشورها بر این باورند که پیوستن به سازمان تجارت جهانی بهتر از نپیوستن به آن است. آنها احساس می‌کنند نتایج الحاق مثبت‌تر از عدم الحاق است. به همین جهت اکثریت کشورهای جهان یا به تعبیر دیگر اقتصاد دنیا با رفع موانع تجاری یا به حداقل رساندن آن به سازمان تجارتی ملحق شده‌اند تا از جریان تجارت آزاد به سهولت بهره‌مند شوند. البته ایران اسلامی نیز بیش از دو دهه است که درخواست خود را برای الحاق به سازمان تجارت جهانی ارائه داده است اما به دلایل مختلف از جمله عدم تنظیم و ارائه «موافقت‌نامه رژیم تجارت خارجی» خود بر اساس الزامات سازمان، تنها به عنوان عضو ناظر پذیرش شده است و از مزایای تجارت آزاد جهانی بهره‌مند نیست. این چالشی مهم فراروی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است. این بدان معناست که ایران در بزرگترین سازمان تصمیم‌گیر اقتصادی جهان یا ساختار اقتصاد جهانی در خصوص فرایندهای تجاری حق تصمیم‌گیری و قدرت تصمیم‌سازی را دارا نیست. همچنین: با جهانی شدن اقتصاد دولت در وضعیت بسیار مشکلی قرار می‌گیرد. دولت مجبور است که فعالیت‌های مربوط بر سرمایه شرکتی را در جهت منافع ملی ضابطه‌مند کند و در همین حال مجبور است باز در جهت منافع «حصر تجاری مالی» ایجاد کند و به عنوان مشوق ورود سرمایه ملی، فراملی و جهانی عمل نماید. دولت موظف است [در راستای عدالت اجتماعی] تا با ابزاری

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشران، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

غیر از کنترل‌های مبادلاتی جلو فرار سرمایه‌ها به مناطق پرسودتر را بگیرد. (هاروی^{۱۵}، ۱۹۸۰ : ۱۷۰). از چالش‌های دیگر فراروی الگوی پیشرفت، سلامت فعالیت‌های اقتصادی از بُعد جهانی است. این موضوع حساس و حیاتی که از آن تحت عنوان «پولشویی» یاد می‌شود از بزرگترین دغدغه‌های سیاست‌گذاران اقتصادی در هر کشور است. متأسفانه باید اذعان کرد این معضل بطور گسترده هم در داخل کشور و هم در سطح بین‌المللی وجود دارد که چالش و مانعی بزرگ در جهت توسعه و پیشرفت اقتصادی محسوب می‌شود. به همین جهت در سطح جهان برای مقابله با این آفت اقتصادی که دامنگیر اقتصاد جهانی شده است اقداماتی انجام گرفته است. از جمله این اقدامات: شکل‌گیری سازمان «کارگروه اقدام مالی»^{۱۶} یا «اف ای تی اف»^{۱۷} در سال ۱۹۸۹ میلادی از سوی کشورهای «گروه هفت»^{۱۸} است، این یک سازمان بین‌دولتی است که [به ظاهر] اهداف توسعه و پیشرفت واکنش بین‌المللی در مقابل پول‌شویی را دنبال می‌کند. کارکرد کنونی آن، وضع استانداردهایی برای مقابله با پول‌شویی، تأمین مالی تروریسم و سایر جرائمی است که سلامت نظام مالی را تهدید می‌کند. آنچه این گروه ویژه، استانداردهای جهانی برای مبارزه با پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم می‌نامد، در قالب ۴۰ توصیه برای مبارزه با پول‌شویی و ۹ توصیه ویژه برای مبارزه با تأمین مالی تروریسم منتشر نموده است و تقریباً در سطح جهانی قبول عام یافته است. قوانین علیه پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم در سرتاسر دنیا استفاده می‌شود. این استانداردها ابتدا در سال ۱۹۹۰م تدوین و به تدریج اصلاح شدند. گروه ویژه اقدام مالی می‌گوید که در تدوین این استانداردها حاشیه مانوری برای کشورها در نظر می‌گیرد تا آنها بتوانند توصیه‌های مربوطه را مطابق شرایط و الزامات قانونی خاص خود اجرا کنند. اجرای کنوانسیون‌های جهانی مربوطه، جرم‌شمردن پول‌شویی و توقیف عواید حاصله، احراز دقیق هویت مشتری، حفظ سوابق، گزارش معاملات مشکوک، ایجاد واحد اطلاعاتی مالی برای نظارت بر معاملات مشکوک و همکاری بین‌المللی برای تحقیق و پیگرد پول‌شویی، نظارت ویژه بر نهادهای غیرانتفاعی برخی از سرفصل‌هایی است که مدنظر این گروه ویژه است. گروه ویژه اقدام مالی تلاش می‌کند اجرای این استانداردها در کشورها را افزایش دهد و همکاری بین‌المللی برای مبارزه با سوءاستفاده از بنگاه‌های اقتصادی و نظام مالی و ارتکاب جرائم یادشده را تشویق کند. (آفتاب، کدخبر: ۱۸۹۳۱۰۹) باید اضافه نمود شکل‌گیری سازمان کارگروه اقدامات مالی یکی دیگر از اثرات جهانی شدن است که امروزه محدودیت‌هایی برای پیشرفت اقتصادی کشور در سطح بین‌المللی ایجاد کرده است. ماجرا از این قرار است که سازمان مذکور از سال ۲۰۰۸ در بیانیه‌ای ایران را در لیست پرریسک‌ترین کشورهای جهان برای سرمایه‌گذاری قرار داد و کشورهای عضو را به قطع رابطه پولی- بانکی با ایران فراخواند. البته در سال‌های اخیر با تلاش‌های گسترده ایران برای هم‌گام شدن با توصیه‌نامه‌های کارگروه فوق و دادن تعهد سیاسی برای مبارزه با پولشویی، از ژوئن ۲۰۱۶ از لیست سیاه، بطور موقت خارج و تا کنون به لیست سیاه بازنگشته است. همچنین علی‌رغم تلاش‌های آمریکا برای بازگرداندن ایران به لیست فوق، این نهاد بین‌المللی به ایران، تا اکتبر ۲۰۱۸، فرصت داد تا ساختار مالی خود را برای مقابله با پولشویی و حمایت از گروه‌های تروریستی اصلاح کند. در حال حاضر ایران تلاش می‌کند از طریق وضع قوانین در مجلس شورای اسلامی و اصلاح ساختار مالی نظرات موافق نهاد فوق را جلب کند. به هر حال جلب نظر جهانی برای سرمایه‌گذاری در کشور، مبادلات ارزی آسان، اصلاح نظام بانکی و ده‌ها فعالیت دیگر لازمه فعالیت اقتصادی در سطح بین‌المللی و هر الگوی توسعه و پیشرفت است که باید موانع آن را شناسایی و از میان برداشت.

۴-۸. پیشرفت در عرصه معنویت و چالش‌های فراروی

15 Harvy

16 Financial Action Task Force

17 FATF

18 -G7

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دومین و سومین خردادماه ۱۳۹۸

مقام معظم رهبری در باره عرصه چهارم پیشرفت می‌فرماید: عرصه چهارم که از همه اینها مهم‌تر است و روح همه اینها است، پیشرفت در عرصه معنویت است. ما بایستی این الگو را جوری تنظیم کنیم که نتیجه آن این باشد که جامعه ایرانی به سمت معنویت بیشتر پیش برود... البته معنویت نه با علم، نه با سیاست، نه با آزادی، نه با عرصه‌های دیگر، هیچ منافاتی ندارد، بلکه معنویت روح همه اینها است. می‌توان با معنویت، قلّه‌های علم را صاحب شد و فتح کرد. ... دنیای امروز، دنیای جنگل است. دنیایی که در آن علم همراه با معنویت، تمدن همراه با معنویت، ثروت همراه با معنویت، این دنیا، دنیای انسانی خواهد بود. (خامنه‌ای، ۱۳۸۹: ۱۱) بدیهی است آنچه که در این عرصه می‌تواند پیش برنده پیشرفت معنویت در جامعه باشد حکومت، اخلاق، دین، باورها، نمادها، نهادها و الگوهای دینی است که جهانی شدن امروزه از طریق رسانه‌های اطلاعاتی - ارتباطی خود، در پی جابه جایی این شاخص‌ها و تهی نمودن جامعه دینی ایران از معنویت دارد. به بیان دیگر: جهانی شدن رسانه‌های اطلاعاتی - ارتباطی به ویژه نفوذ رسانه‌های خارجی در افکار ملت ایران نقش بسیار مهمی را در شکل دادن به دیدگاه‌ها و تفکرات عمومی حکومت و حاکمیت ملی ایفا می‌نماید. همین امر متقابلاً می‌تواند فرهنگ عدم اعتماد را در بین افراد ملت نسبت به مسئولان حکومتی به دنبال داشته باشد. جهانی شدن که اغلب از طرف نقطه مرکزی غرب توسعه خود را آغاز نموده است، می‌کوشد با گسترش دادن تبادلات و تعاملات گروه‌های فرهنگی و سیاسی، در ایران منجر به تغییر و جابجایی باورها شود و نهادهای دینی را به چالش بکشد. یعنی به مرور زمان سکولاریزم به درون جامعه دینی ایران رسوخ و به تدریج جنبه قدسی [و معنوی] آن را از دین محو کند. (احمدی پور و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۰۰)

۹. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

پدیده جهانی شدن با برهم زدن مرز بین فضای داخلی و خارجی شرایط جدید و خاصی برای توسعه و پیشرفت ایجاد کرده است که با گذشته متفاوت است. در شرایط جهانی شدن منابع بین‌المللی توسعه‌ای نقش اساسی در رشد و پیشرفت کشورها ایفا می‌کنند. در این شرایط اگر کشور از لحاظ منابع داخلی هم غنی باشد، به تنهایی توانایی تامین تمام منابع و امکانات لازم برای توسعه و پیشرفت را ندارد. ناگزیر باید بخشی از این منابع و امکانات را از محیط بین‌المللی که متأثر از پدیده جهانی شدن است کسب کند. هرچند بهره‌گیری از منابع و امکانات بین‌المللی فرآیند پیچیده‌ای داشته به آسانی برای کشورهای در حال توسعه امکان پذیر نیست و در شرایط جدید، پدیده جهانی شدن حتی ممکن است چالش‌هایی نیز برای الگوهای توسعه و پیشرفت بومی ایجاد کند. الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت یک نمونه روشن از این الگوها است. این الگو که برگرفته از ارزش‌های بومی و مبانی معرفتی است امروزه در عرصه‌های پیشرفت خود (فکر، علم، زندگی و معنویت) با محدودیت‌ها و چالش‌هایی متعددی روبروست که متأثر از جهانی شدن است و نمی‌تواند این چالش‌ها را نادیده بگیرد. البته با وجود این چالش‌ها، هم نباید نسبت به طراحی و اجرای الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت تردید به خود راه داد و هم اینکه نسبت به پدیده جهانی شدن که یک واقعیت غیر قابل انکار در عرصه جهانی است بی تفاوت بود. زیرا؛ در صورت عدم آگاهی یا بی تفاوتی نسبت به این پدیده پیچیده باید منتظر الزامات و تبعات منفی آن در عرصه‌های مختلف پیشرفت باشیم. پس باید با درک و شناخت علمی درست از شرایط و واقعیت‌های زمانه (پیشرفت در فکر و علم)، همچنین حضور آگاهانه در دایره زندگی کنونی ژئوپلیتیک کنونی نظام جهانی (پیشرفت در عرصه زندگی) را باید بر اساس تأمین منافع ملی خود تعریف کنیم و برای دستیابی به پیشرفت در عرصه‌های مختلف الگوی بومی خود از فرصت‌ها و امکانات موجود شرایط جهانی نهایت استفاده را داشته باشیم. همچنین برای معرفی توان‌ها و ظرفیت‌های موجود کشور در ابعاد فرهنگی، اقتصادی، سیاسی از جمله: موقعیت جغرافیایی، آموزه‌های انقلاب اسلامی، فرهنگ و هنر غنی، جاذبه‌های گردشگری، نیروهای جوان با استعداد و متخصص (سرمایه انسانی)، منابع و ذخایر غنی، آب و هوای

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالشها و الزامات تحقق؛ بیست و دومین و سومین خردادماه ۱۳۹۸

متنوع که امکان تولید محصولات گوناگون زراعی و باغی را فراهم آورده و امکان رقابت در بازارهای جهانی را میسر می‌سازد، بکشیم. در این راستا، داشتن دیپلماسی قوی و فعال برای تعامل سازنده با جهان، بازسازی و نوسازی شاخصه‌های فرهنگی، توجه به بعد جهانی توسعه و پیشرفت با اصلاح و نوسازی قوانین، ایجاد زیر ساخت‌های عمرانی، سخت افزاری و نرم افزاری برای ارتباط با جهان، رفع موانع از فرصت‌های اقتصادی و تجاری بین‌المللی، بهره‌گیری از فناوری‌های روز دنیا، بهره‌گیری از تجارب جهانی و داشتن روحیه انعطاف (نرمش قهرمانانه به تعبیر مقام معظم رهبری) در برابر اسناد جهانی که مورد پذیرش عمومی قرار گرفته است، تا حدود زیادی می‌تواند از چالش‌های پدیده جهانی شدن که فراروی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت قرار دارد بکاهد.

قال علی(ع): زمانه همراه با دگرگونیهاست، آشناترین مردم به آن کسی است که از رویدادهای آن متعجب نشود. (غررالحکم)

۱۰. منابع

۱۰-۱. کتاب‌های داخلی و ترجمه شده

- افروغ، عماد، (۱۳۸۰)، چالش‌های کنونی ایران، تهران، سوژه مهر.
- بزرگر، ا. (۱۳۸۲)، ابعاد سیاسی جهانی شدن و جهان اسلام، شانزدهمین کنفرانس بین‌المللی وحدت اسلامی، تهران، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی.
- تاجیک، محمدرضا، (۱۳۸۳)، روایت غیرت و هویت در میان ایرانیان، تهران، فرهنگ گفتمان.
- حامد مقدم، احمد، (۱۳۶۱)، دانش اجتماعی (۲۹۹)، تهران، وزارت آموزش و پرورش.
- سریع القلم، محمود، (۱۳۸۴)، ایران و جهانی شدن، چالش‌ها و راه حل‌ها، تهران، مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک.
- رابرتسون، رونالد، (۱۳۸۰)، جهانی شدن: تئوری‌های اجتماعی و فرهنگی جهان، ترجمه کمال پولادی، تهران، نشر ثالث (با همکاری مرکز بین‌المللی گفتگوی تمدن‌ها).
- سلیمی، ح، (۱۳۸۶)، نظریه‌های گوناگون در باره جهانی شدن، تهران، سمت.
- گروه مولفان (۱۳۹۷)، کتاب درسی جغرافیا ۲ (جغرافیای ناحیه‌ای)، سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی ج ۲ دیماه.
- گروه مولفان، (۱۳۸۴)، کتاب درسی جغرافیا ۲، تهران، وزارت آموزش و پرورش، چاپ مکرر.
- لعل بما گاواتی، ج، (۱۳۸۳)، دفاع از جهانی شدن، ترجمه: م. کرباسیان، تهران انتشارات علمی و فرهنگی.
- مدیر شانه چی، محسن، (۱۳۸۰)، "گوناگونی در ایران زمینه ساز تکامل و مرکزیت منطقه‌ای" در کتاب همبستگی ملی در ایران، تهران، انتشارات تمدن اسلامی.
- میسایی قاسم و فلاح پیشه حشمت‌اله، (۱۳۸۴) مقاله "الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و جهانی شدن"، (مجموعه مقالات چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت)، ج ۵، الگوی پیشرفت.
- ورثرد، هیرش و لوک ای دیر، (۱۳۸۱)، چالش‌های فراروی آموزش عالی در هزاره سوم، به کوشش رضا یوسفیان، تهران دانشگاه امام حسین (ع)،

۱۰-۲. نشریات، مجلات و فصلنامه‌ها و سایت‌ها

- احمدی پور، زهرا وهمکاران (۱۳۸۱)، نشریه تحقیقات کار بردی علوم جغرافیایی، ج ۵، ش ۱۸.
- ستوده، محمد (۱۳۸۱)، "جهانی شدن و منافع جمهوری اسلامی ایران" در مجله علوم سیاسی، دانشگاه باقرالعلوم، ش ۲۰.

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشران، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

- حافظ‌نیا، محمدرضا و همکاران، (۱۳۸۵)، "تأثیر جهانی شدن بر هویت ملی" (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه‌های دولتی شهر تهران)، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال دوم، ش ۳ و ۴.
- ذوعلم، علی، (۱۳۸۴)، "تأملی در مفهوم چالش"، ماهنامه‌ی اندیشه و تاریخ سیاسی ایران معاصر، ش ۳۶.
- خامنه‌ای، سیدعلی، (۱۳۸۹/۹/۱۷) "سخنرانی در نخستین هم‌اندیشی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت"، روزنامه جام جم.
- ربانی رسول و احمدی یعقوب، (۱۳۸۴)، "جهانی شدن و آینده فرهنگ اسلامی" در ماهنامه اطلاعات سیاسی - اقتصادی، ش ۲۱۶-۲۱۵.
- رستمی، فرزاد، (۱۳۹۳)، "الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، موانع و فرصت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی"، فصلنامه تخصصی علوم انسانی اسلامی صدرا، تهران، مرکز پژوهش‌های اسلامی انسانی صدرا، شماره ۱۰.
- روزنا، جیمز، (۱۳۷۸)، مقاله "پیچیدگی‌ها و تناقض‌های جهانی شدن"، ترجمه احمد صادقی، مجله سیاست خارجی، سال سیزدهم، ش ۴.
- سایت باشگاه خبرنگاران جوان^{۱۹}، سند ۲۰۳۰ یونسکو چیست؟ (۱۳۹۶/۲/۱۷)، کد خبر ۶۰۷۷۵۶۸۶.
- سایت آفتاب^{۲۰}، CFT چیست؟ (۱۳۹۷/۳/۲۱) کد خبر: ۱۸۹۳۱۰۹.
- سایت راسخون^{۲۱}، سازمان تجارت جهانی و چالش‌های جهانی شدن، (۱۳۸۷/۸/۱۴) کد خبر: ۱۱۷۸۴۳.
- گل محمدی، ا.، (۱۳۸۱)، "نگاهی به مفهوم و نظریه‌های جهانی شدن"، فصلنامه مطالعات ملی، شماره ۱۱.
- مرشدی، ارسلان، (۱۳۸۳)، "ما و جهانی شدن"، روزنامه حام جم، تاریخ: ۱۳۸۳/۶/۳۰.
- گروه نویسندگان، (۱۳۸۳)، "بحران هویت در جهانی شدن"، تهران، ماهنامه نگاه (وزارت آموزش و پرورش)، ش ۲۴۳.
- هادیانی، زهره، (۱۳۷۱)، "تأثیر جهانی شدن بر فضای کلان شهرها"، فصلنامه رشد آموزش جغرافیا، ش: ۷۰.
- نیا رئیس، احمد، (۱۳۷۹)، جهانی شدن در عرصه‌های ابهام، روزنامه همشهری، ۱۳۷۹/۹/۱۵.

۱۰-۳- منابع خارجی

-Harvey,D(1988). The condition of postmodernity , Blackwall: Oxford.

-Rugman .A.M and Verbek.k (2010) Clobal Corporatve Strategy and trade Poticy . London : Routledge.

19 <https://www.yjc.ir/fa/news/6077568>

20. <http://www.aftabir.com/news/article/view/2018/06/11/1893109>

21. <https://rasekhoon.net/article/show/117843>